

Lucije Anej Seneka

PISMA
PRIJATELJU

Sa latinskog preveo

Albin Vilhar

Predgovor

Dr Ksenija Atanasijević

Beograd, 2009

DERETA

Naslov originala
EPISTULAE MORALES AD LICILIUM
L. Annaeus Seneca

© Ovog izdanja dela i prevoda Grafički atelje DERETA

Slobodna prava dela

LUCIJE ANEJ SENEKA

Pošto je kulminirala genijalnim sistemima Platona i Aristotelela, grčka filozofija počinje sporo i lagano da se gasi. Za vreme poslednjih osam vekova svoga trajanja, od Aristotelove smrti (399. pre n. e.) do zatvaranja poslednje filozofske škole na zapovest Justinijanovu (529. n. e.) postaristotelovska filozofija daje većinom slabe i blede filozofske produkte. Pozne grčke doktrine koje nose odlike velikih promena što je grčki život pretrpeo od početka razvoja filozofije do njenog kraja, predstavljaju očevidnu dekadenciju. A u to doba grčka filozofija je pohodima Aleksandra Makedonskog i osvajanjima snažno organizovanog Rimskog carstva bila razneta i na Daleki istok i na zapad, čak do Španije.

Pre nego što se na istoku racionalni grčki logos tragično pretopio u mutne koncepcije orijentalnih naroda, dao je on podstrek da se u granicama nove rimske države stvori jedna izrazito praktična filozofija. Jer Rimljani, pre svega obdareni sposobnostima za prosperiranje u praktičnom životu, tražili su od filozofa pouku kako da žive i da umru. Pored drugih, manje značajnih doktrina, stvoreni su tada i etički sistem originalnog atomiste Epikura i moralna shvatanja stoika koja su upućivala ljude dostizanju mira i nepokolebljivosti duše, i upućivala ih kako da se snađu i savladaju u nemirima života.

Stoicizam je imao petvekovnu istoriju: *staru, srednju i novu stou*. Staru stoičku školu osnovao je oko 300. pre n. e. *Zenon iz Kitione* u Stoa Polikileu (Στοὰ ποι ἴλη – šarena dvorana sa

stubovima) u Atini, to jest u muzeju posvećenom slikama Polignotovim; otuda su njegovi učenici dobili ime Στοι οί – stoici. *Zenon*, *Kleit* iz *Asosa* i *Hrizip* iz *Soroja*, čuven zbog svoje učnosti, stvorili su prva stoička učenja, oplemenjujući etiku kličara i vezujući je sa Heraklitovom fizikom. – Srednja stoa, čiji su glavni predstavnici bili *Panatiје* i *Poseidonije*, oba sa *Roda*, pošla je eklektičnim putem i nije dala veće rezultate. Glavna tačka interesovanja i ispitivanja nove stoe, koja je vrhovni izraz stoicizma, bila je etika. Njeni predstavnici *Lucius Aneus Seneka*, *Marko Aurelije* i *Epiktet* proslavili su stoicizam širom sveta.

Poznato je da su mnogi filozofi imali teške, čak i tragične živote i smrti. Među njima je na jednom od prvih mesta i Seneka, koji je imao nesreću da se, kao plemić po rođenju, nađe u krugu onih zveri u ljudskom obliku – rimskih imperatora – što su krvnički upravljali Rimskim carstvom i bezobzirno uništavali njegove najbolje ljude. Zbog toga se na Senekinom ispretrzanom životu i groznoj smrti treba zadržati, pre nego što se pređe na njegovu stoički spasonosnu doktrinu.

Lucijus Aneus Seneka rođen je u Kordubi u Španiji, 4. godine pre n. e. – skoro istovremeno sa Hristom.¹ Njegov otac, čuveni retor, napisao je dobro delo o vaspitanju retora. Otac je dao prvu nastavu veoma darovitom, ali preterano nežnom i bolešljivom dečku. Otac je želeo da sin nasledi njegov poziv i vaspitao ga je u tom pravcu. Ali među Senekinim učiteljima nalazili su se i eklektik Sotion i stoik Atalus; oni su u svom učeniku probudili veliki interes za filozofiju. Veliki retorski uspeh talentovanog mladića obespokojio je imperatora Kaligulu, veoma uobraženog na svoje retorske sposobnosti, koji je želeo da ceo rimski narod ima samo jednu glavu, da bi je mogao odseći jednim mahom. Seneka bi zacemento postao žrtva Kaliguline zavisti da u njegovu korist nije kod imperatora intervenisala jedna kurtizana, rekavši da je izlišno ubijati mladića koji jedva ima daha.

---

¹ O Senekinom životu i smrti vidi: *Dio Cassius*, 60, 8; *Tacitus Annales* 12, 8; 15, 60; 15, 62–65.

Posle ovog nemilog nagoveštaja Seneka se posvetio isključivo filozofiji. A kad su zaverenici ubili Kaligulu, Seneka je otvorio filozofsku školu i počeo da publikuje traktate o stoicizmu. Ali bio je preporučan imperatoru Klaudiju. Njemu se mladi stoik dopao, ali njegovoj supruzi, zloglasnoj Mesalini, nimalo, i njena antipatija donela je Seneki sedmogodišnje izgnanstvo na Korziku, gde je napisao *Majci Helviji utehu* (*Consolatio*), najuspeliju njegovu *utehu* po dubini misli i po jačini stoičkih osećanja.

Seneku je oslobodila izgnanstva 47. n. e. Agripina, kad se posle Mesalininog ubistva udala za Klaudija. Pored toga, Agripina je proizvela Seneku za pretora i poverila mu je vaspitanje Nerona, svoga sina iz prvoga braka.

Seneka je sa radošću primio dužnost vaspitača budućeg monstruoznog cara Rimske imperije, za kojega svi stari historičari složno kažu da je bio darovit. Možda je Seneka pronalazio sličnost između svoje nove dužnosti i Aristotelovog vaspitanja Aleksandra Makedonskog. On je svom vaspitaniku pristupačno izlagao doktrine stoičkih filozofa i savesno ga je pripremao za njegov budući poziv pun odgovornosti. A i mladi učenik je poštovao učitelja, i u prvi mah izgledalo je da će Neron opravdati Senekine nade.

Kad je Agripina otrovala muža Klaudija i dovela na presto sina Nerona, Seneka se trudio da ovog kao vladara učini blažim i boljim. Potpomagan u tom nastojanju prefektom Burusom, Seneka je u početku poverovao da je definitivno oplemenio Nerona, i druge godine njegove vladavine publikovao je spis (*De clementia ad Neronem Caesarem libri – Neronu posvećeni spisi O milosrđu*), gde svom učeniku čestita na vrlinama. Ali Senekine iluzije da je ukrotio zver u Neronu brutalno je razvejala smrt Britanika, sina cara Klaudija, kojeg je Neron otrovao². Posle toga groznog zločina, Seneka nije više hteo da

---

² Jeziv opis tog trovanja nalazi se u Tacitus, *Annales*, 13, 14–17.

ostane u dvoru³. Napustio je sredinu u kojoj se gušio, nepriličnu za jednog mislioca. Ostavio je bez žaljenja svoj novac, koji je zadržao Neron, pljačkaš svega što mu padne šaka.

Kad se oslobodio kužne dvorske atmosfere, Seneka je mogao da se mirno posveti svojim meditacijama. Ali on je s vremenom sve više padao u nemilost kod Neronove okoline, i kad je skovana zavera protiv tog čudovišta na rimskom prestolu, Seneka je, optužen da je zaverenik, bio osuđen na smrt.

Jednog dana, kad je Seneka sa svojom drugom ženom, Pompejom Paulinom, i sa nekoliko prijatelja sedeo u polju blizu Rima, došao je centurion i doneo mu vest da je osuđen na smrt, i da mu moraju biti presečene vene. Seneka je taj glas primio mirno; zatražio je samo da mu se donese njegov pripremljeni testament, verovatno da u njemu još nešto doda. To mu nije bilo odobreno. „Pa dobro“, rekao je prijateljima, „pošto mi ne daju da nagradim vašu vernost, zaveštaću vam primer moga života (*imaginem vitae meae*).“ Njegova žena tražila je da i ona sa njim zajedno umre. Seneka se najpre tom zahtevu opirao, ali je pred njenom upornošću popustio. Tada je isto gvožđe i Seneki i Pompeji Paulini presecklo vene. Pribran, iako je trpeo vrlo jake bolove, Seneka je izdiktirao jedan divan govor, čuven i mnogo čitan u Tacitovo vreme, ali, nažalost, izgubljen. Krv mu je veoma sporo isticala, jer je bio star i slab. Kad su ovom heroju trpljenja bolovi postali neizdrživi, naredio je da ga iznesu da ga žena ne bi i dalje gledala kako se muči. Iako je i otrov uzeo da ubrza smrt, ona nikako nije nastupala. Zato je, najzad, zatražio da ga polože u toplo kupatilo, gde je izdahnuo ugušen od pare, star 65 godina.

Na Neronovu zapovest, Senekinoj ženi su podvezane vene, ali je ona umrla brzo posle muža. Kao što je Seneka sam odredio dok je još bio zdrav i bogat, njegovo telo je spaljeno bez ikakvih ceremonija.

---

³ Tacit nema prava kad okrivljuje Seneku što je trpeo da se vrše ti zločini u dvoru (Tacitus, *Annales*, 13, 2, 12; 14, 17). On nije imao nikakve moći da ih spreči.

Filozofija, a posebno etika, bila je oblast za koju je Seneka bio predestiniran. Zato je ovaj mislilac tragično pogrešio što se ovim oblastima nije isključivo posvetio kad je video kako izgleda politika rimske imperije. Bavljenje politikom narušilo je reputaciju i stalo je života ovog eminentnog moralistu. Ali Senekina smrt bacila je čistu svetlost na suštinu njegove ličnosti. Seneka je umro kao pravi stoički mudrac, koji je pisao svoje duboke meditacije o preziranju smrti iz najčistijeg ubedenja.

On je znao da je život bolest od koje samo filozofija može čoveka da izleči. On je uvek bio svestan toga da filozofija nije *oblectamentum* – zabava, uveseljenje, nego da je lek – *remedium*. Njegova smrt ostaje presudan dokaz za autentičnost njegovog stoicizma, obara sve sumnje u ispravnost njegovog karaktera, i sva tvrđenja njegovih neprijatelja da je bio sujetan, srebroljubiv i savitljiv prema tiranima.

Plodna Senekina produktivnost, najvećim delom etičke sadržine, jeste najdragoceniji dokaz u korist stoicizma. Od njegovih spisa izuzetnu vrednost i prebogatu sadržinu imaju 124 *Epistulae ad Lucilium* – 124 pisma Luciliju. Ova pisma u kojima se nalazi obilje originalnih ideja i sugestivnih etičkih stavova upućivao je Seneka svom prijatelju Luciliju, jednom obrazovanim Rimljaninu, prokuratoru na Siciliji. Sad dobijamo ta pisma na srpskom jeziku, a preveo ih je dr Albin Vilhar.

Taj prevod će dobro doći našim obrazovanim ljudima, a i našim studentima filozofije i klasične filologije.

Sačuvani su od Seneke još i njegovi važni spisi: *Quaestiones naturales* – Pitanja o prirodi, jedino sačuvano delo iz fizike Rimljana, u kome Seneka pokazuje bolje poznavanje predmeta o kojima raspravlja nego docnije Plinije Stariji; zatim traktati *De ira* – O gnevu; *De providentia* – O providenju; *De animi tranquillitate* – O miru duše; *De constantia sapientis* – O nepokolebljivosti mudraca; *De brevitae vitae, ad Paulinam* – O kratkom trajanju života, posvećeno Paulini; *De vita beata* – O blaženom životu; *De otio out secessu sapientis* – O dokolicili ili povlačenju mudraca; *De Beneficiis* – O dobročinstvima,

u 7 knjiga; i, sem ranije pomenute *Utehe majci Helviji*, i *Uteha Marciji*.

U svim ovim spisima, a pre svega u *Pismima Luciliju*, Seneka daje obilje dokaza o svom produbljenom poznavanju filozofije i nauka onog doba, kao i o svojoj raskošnoj obdarenosti da stvara originalne etičke teorije i poglede.

Treba još pomenuti da je Seneka pisao i epigrame i da je ostavio osam tragedija rađenih po grčkim uzorima i motivima (*Medeja*, *Agamemnon*, *Fedra*, *Edip* i dr.).

Stihovi u Senekininim tragedijama su brižljivo izrađeni, ali jednoliki i ukočeni. I kao pisac tragedija razvijao je ovaj mislilac stoička osećanja i shvatanja.

Centar Senekinog stvaranja je etika; na ostalim filozofskim disciplinama on se zadržavao samo u prolazu, više ili manje. Seneka, koji je veoma voleo i cenio Platona, usvojio je staru podelu filozofije na logiku, fiziku i etiku. Logička raspravljanja stare stoe nisu mu nepoznata, ali ih on nije produžio. Znatno mu se bliža i od etike činila fizika, jer je i Bog viši od ljudi. Upravo između fizike i etike postoji, prema Seneki, razlika kao između Boga i čoveka. Senekine koncepcije o prirodi dosta su sumarne, jer on sva fizička pitanja raspravlja samo u vezi sa prirodom. „Treba uzeti za vođu prirodu, jer se pаметan čovek upravlja prema njoj. Srećno živeti i živeti saglasno sa prirodom jeste jedno isto.“ Ali Seneka uzima u obzir fizička pitanja ukoliko ima pred očima njihove etičke efekte. Sa starijim stoičarima razlikuje u fizici silu od materije, a materiju od božanstva, koje kao duh kroz sve prodire. Senekin Bog je moć koja upravlja svetom, ali tako da je sadržina njegove volje u isti mah i nepromenljivi zakon kauzaliteta.⁴

Pod uticajem Platonovog učenja Seneka pretpostavlja u duši pored racionalnog i iracionalni element.⁵ Iracionalni deo duše sastoji se u sposobnosti za afekte i požude; obuzdavanje

---

⁴ *Quest. nat. lib. VII, c. 42; Epist. 57. Questiones naturales, VII, 42; Epistula, 57.*

⁵ *Epistula, 92.*

tog dela vodi sreći. Opet sugerisan od Platona, Seneka pravi razliku između duše i tela, koje je samo ljuska, okov, tamnica za „meso“.⁶

Pošto je pomenuo i druge, opštepoznate pretpostavke o sudbini duše posle smrti, Seneka uzima u obzir dve hipoteze: besmrtnost – o kojoj se ništa sigurno ne može tvrditi, i večno nepostojanje – koje vrlo sugestivno opisuje. „Zamisli da mrtvacu ne muči nikakvo zlo, da je izmišljeno sve što nam podzemni svet čini strašnim, da mrtvacu ne preti ni tama, ni tamnica, ni vatrene reke, ni reke zaborava, da tamo nema sudija i osuđenih i da nema tirana, pošto vlada bezgranična sloboda. Jer sve su to izmislili pesnici, i tako u nas uneli nemir praznim slikama. Smrt je oslobođenje i kraj sviju zla, posle nje ne traju naši bolovi; ona nas vraća u mir gde smo boravili pre nego što smo se rodili. Ako ko žali mrtve, onda valja da žali i one što se još nisu rodili. Smrt nije ni dobro ni zlo. Jer samo ono može biti dobro ili zlo što je nešto; što samo nije ništa, i što nas ne odvođa ni u šta, ne izlaže nas ničemu.“ Ove tragično inspirisane reči otkrivaju svu dubinu Senekine zemaljske patnje.

U rešavanju teorijskih filozofskih problema Seneka nije siguran; tako je za njega vrhovno biće naizmenično i Bog, priroda, svet, providenje i velika celina.

Kao svi etički sistemi antike, sem Platonovog, i Senekin je eudemonizam učenje o sreći: cilj egzistencije je ostvarenje sreće, do koje se dolazi kad se pomoću vrline ostvari duševni mir, spokojstvo i nekolebljivost duše (*Ataraxia*). Prema tome, vrlina je najveće dobro, jer vodi sreći. Seneka preporučuje moralnost i vrlinu, život saglasan sa prirodom i razumom, unutrašnju slobodu, ravnodušnost prema svemu što život donosi, neuzbudljivost i popravljjanje duše i načina života. Saglasan sa svim stoicima, Seneka drži da je jedan od glavnih uslova sreće živeti u saglasnosti sa prirodom.

---

⁶ *Epistula*, 65, 22.

Kad se čovek koji raspolaže mudrošću pomiri sa snagom što sve u prirodi proizvodi, on će prestati da bude rob i postaće slobodan kao Bog. Jer sloboda je nužnost kojoj se čovek voljno pokorava. Zato, ko se upravlja prema prirodi, upravo prema razumu, on je jači od svega. To svoje shvatanje izrazio je Seneka čuvenom idejom: „Ako hoćeš sebi da potčiniš sve, ti se potčini razumu.“ – „Si vis tibi omnia subiicare, te subiicare rationi.“

Sa mnogo patosa Seneka je opisao stoičkog mudraca, koji je bio još Zenonov ideal. On je slobodno biće, dovoljno samom sebi, neosetljivo za bol i zadovoljstvo, nepristupačno strahu; on je gospodar univerzuma i samog sebe, jer jedini zna da živi i da umre; on je viši od Boga, jer je Bog dobar samom svojom prirodom, a vrlina mudraca je posledica njegove slobodne volje. Ali najveće preimućstvo mudraca je što se nalazi izvan životnih borbi i nemira. „Ako se ne varam, kraljevski je biti među tvrdicama, obmanjivačima i drumskim napadačima jedini kome se nikakva šteta ne može učiniti.“⁷ Seneka smatra da je idealan čovek o kome govori bio inkarniran u kiničkom filozofu. „Diogenu je pobegao njegov jedini rob, ali on nije smatrao za vredno truda da ga vraća kad su mu ga pokazali.“ Zlo bi bilo kad bi taj čovek mogao da živi bez Diogena, a Diogen može da živi bez toga čoveka. „Zar on time nije rekao: radi šta hoćeš, sudbino, kod Diogena nemaš više ništa da tražiš.“⁸

Pametan čovek uvida da su sve stvari u svetu i životu podjednako bez trajne vrednosti; ma kako spolja izgledale, one su u suštini efemerne, jer se smrti žuri, samo različitim tempom, svako iz one velike gomile što ide pijacama, sedi u pozorištima i moli se u hramovima. Kad čovek to shvati, on će se pomiriti sa svakim svojim položajem; afirmisaće ono što je prijatno u njemu, a odbacivaće sve neprijatnosti. Na taj način i tim putem – uveren je Seneka – može doći do neisplativog dobra, do

---

⁷ *Epistula*, 5; *De providentia*, VI.

⁸ *De vita beata*, s. 8.

mira i uzvišenosti duše onaj ko je našao siguran oslonac i oslobodio se straha šta će mu sudbina doneti. A samo se onaj može nazvati srećnim ko, vođen razumom, ništa više ne želi i ničeg se više ne boji. Pošto do sreće, ovako shvaćene, dovodi čoveka vrlina, Seneka ovu – na mnogo mesta u svojim spisima – slavi kao nešto veliko, visoko, kraljevsko, nenadmašno, neumorno; nasuprot tome, smatra zadovoljstvo što pomućuje čoveku pravilno shvatanje za nisko, ropsko, slabo i trošno.

Vrlina sadrži sama u sebi nagradu, jer vodi ljudsko biće sreći, identičnoj sa duševnim mirom. Stoik je ravnodušan i prema smrti; svestan toga da smrt nije zlo, on joj voljno pribegava kad mu se to učini neizbežno. Doktrina Senekina o samoubistvu odiše suverenim mirom mislioca koji zahvaljuje providenju što mu je dalo način da izbegne torture života. Šta je lepše od maksime: „Teško je živeti pod jarmom života, ali ja ne vidim razlog zašto mu se treba pokoravati! Doista, zašto podnositi taj jaram? Svud nas mnogobrojni, kratki i laki putevi vode slobodi. Zahvalimo božanstvu što nikog nije prikovalo za život i što čovek može da slomi čak i nužnost.“⁹

Iako je mnogo puta rečito govorio o tome da je božanski izdržati sva zla egzistencije, Seneka nedosledno, ali sa stravičnom ubedljivošću, ovako preporučuje samoubistvo ljudima dotrajale otpornosti: „Neću nikog nagovarati da ostane u bednoj tamnici, jer iz svakog ropstva ima jedan put slobodi; čovek može bedi i životu svakog trenutka da učini kraj. Kako? Vidiš li onu strmu provaliju? Njome se ide u slobodu! Vidiš li ono malo, suvo, čvornovato drvo? Na njemu visi sloboda! Tvoj vrat, tvoje grlo, tvoje srce – sve su to putevi da izbegneš ropstvo! Ako su ti ovi izlazi suviše mučni, ako traže suviše smelosti i snage, i ako pitaš za najlakši put slobodi – reći ću ti i njega: svaka vena tvog tela takav je jedan put.“¹⁰

---

⁹ *Epistula*, 12.

¹⁰ *De ira*, I, 8, 15 (*O gnevuu*).

Seneka, očividno, smatra da čovek ima prava da slobodnom odlukom ode u smrt, jer je opravdano sve što vodi slobodi. I bogovi se dive kad vide čoveka kako voljno napušta odvratnosti života.

Tako savršeni moralist, oslobođen svakog zlog iščekivanja i uznemirenosti i unapred pripremljen na sva iznenađenja sudbine, ima u svojoj vlasti i život i smrt.

Retkom sposobnošću opservacije, raščlanjavao je Seneka negativna svojstva ljudi: ljutinu, svirepost, pokvarenost i nezahvalnost. Ljudi se pretvaraju, pokazuju se onakvim kakvi nisu; život većine njih izgrađen je na prividu. Uopšte, egzistencija je mučna i puna jada, rđava dela ostaju nekažnjena, poštenje i vernost su retki, a grabljivost beskrajna. Ali Seneka ne smatra da zbog toga treba očajavati. Čovek treba da liči više na Demokrita nego na Heraklita. Naime, Heraklit je plakao kad je polazio od kuće, a Demokrit se smejao; prvom se činilo da je sve što radimo beda, a drugom da je komedija.

I pored toga što je poznavao sve ljudske slabosti, Seneka je ostao dosledan ubeđenju stoika da je čovek sveta stvar za čoveka („Homo res sacra homini“), i zato je visoko cenio uzvišenu stranu ljudske prirode – koja retko dolazi do izraza. Stoga je zahtevao da se sa robovima čovečno postupa. Kao hrišćanin, ili kao budući autentični socijalist, on piše: „Robovi! reci bolje ljudi! Robovi! reci drugovi. Robovi! reci drugovi u ropstvu... Onaj kojeg ti nazivaš robom rođen je isto kao ti, uživa u istom podneblju, diše isti vazduh, živi i umire kao ti.“¹¹ „Ropstvo roba ne ide do duše.“¹² U 47. Senekinom pismu nalazi se potresna slika kukavnog stanja robova koji provode život služeći razvratnike na odvratnim rimskim gozbama. Za Seneku su svi ljudi po prirodi jednaki. „Zar nismo deca istog oca? Sporedno je da li je čovek senator, vitez ili rob; te razlike svode se na razlike

---

¹¹ *Epistula*, 71; *Upor. De ira*, I, 29, 32; *Epistula*, 47.

¹² *De beneficiis*, 20.

u odelu.“¹³ Seneka nalaže ljubav prema bližnjima čak i kad greše. „Budite čovečni, pokažite prema onima što greše blaga, očinska osećanja, pokušajte da ih izvedete na pravi put umesto što ih gonite.“¹⁴ Sebičan čovek nikad ne može biti srećan. „Ne živeti ni za koga, to nije ni živeti za sebe.“¹⁵ Baš zato što je svestan toga da je svaki život mučenje („Omnis vita supplicium est“), da je on more iz kojeg se spasavamo, kao u pristaništu, u smrti, da je on bolest od koje samo filozofija donosi spase-nje, Seneka preporučuje sažaljenje i ljubav prema ljudima. U požrtvovanju za druge leži najveća sreća. Sve to izražava čuvena misao: „Treba živeti za drugog ako hoćeš da živiš i za sebe“ – „Alteri vivas o portet, si vis tibi vivere“.¹⁶ Sa najvećim gnušanjem Seneka govori o nečovečnosti gladijatorskih borbi, cirkuskih igara i svih drugih krvavih zabava rimskih. I idejom da treba ukinuti smrtnu kaznu izdigao se Seneka nad moralnim nivoom svoga doba i budućih vekova.

Kao grčki kinici, Seneka je kosmopolit; „Moja otadžbina je ceo svet“ – „Patria hic mea totus mundus est.“¹⁷ On daje sjajan opis univerzalne republike; iz nje svi ljudi vode poreklo, a pre sviju mislilac, čije ideje preleću kut zemlje gde ga je slučaj stavio.“¹⁸ A i ljudi celog svemira stvoreni su zato da se uzajam-no pomažu. Nesumnjivo je da po naprednosti svojih shvatanja Seneka prednjači stolicima.

Treba naročito istaći plemenite refleksije i maksime Senekine o ženama i prijateljstvu, kao i njegovo odavanje priznanja vrlo dugo potcenjivanom originalnom atomisti Epikuru zbog njegovih velikih zasluga za unapređenje etike. Seneka čak pokušava

---

¹³ *Epistula*, 32.

¹⁴ *De ira*, I, 1, 14; *De vita beata*, 24.

¹⁵ *Epistula*, 55.

¹⁶ *Epistula*, 48.

¹⁷ *De ira*, I, 5; II, 31; *Epistula*, 7.

¹⁸ *Epistula*, 28.

da Epikura izmiri sa stoicima. „Možda moja braća iz stoe neće rado čuti kad kažem da je i Epikurovo učenje čisto i pravo, čak i ozbiljno. Zadovoljstvo se kod Epikura svodi na jednu sitnicu; pravilo koje mi postavljamo za vrlinu, postavlja on za pojam o ‘zadovoljstvu’. Ali i Epikur traži da se čovek pokorava prirodi.“¹⁹

Senekino stvaranje očividno je podiglo vrednost stoicizma. U vezi s tim biće od interesa pomenuti kritiku koju je o stoicizmu napisao odlični poznavalac antičke filozofije i književnosti Artur Šopenhauer, čuveni nemački mislilac. Ta kritika, iako preoštra, pokazuje koliko je stoicizam privlačio pažnju i najvećih umova.

Šopenhauer naglašava da je stoicizam proizašao iz jedne strogo konsekvantne etičke doktrine, iz grčkog kinizma, prema kome se težnja za bezbolnom egzistencijom može ostvariti samo kad se čovek odrekne jednom za svagda svih svetskih zadovoljstava, jer su sa njima povezane neizvesnosti, brige i bolovi. Međutim, stoičari su izmenili princip kinizma time što nisu tražili da se čovek definitivno odrekne svega što život može da pruži, nego su samo ponavljali da čovek sva zemaljska dobra treba da smatra kao prolazna; prema tome, treba da ih iskorišćava dok ih ima, ali da se ne žalosti kad ih izgubi. Prema tome, po tumačenju Šopenhauerovom, stoički mudrac, svestan toga da svetske privlačnosti nisu u stvari dobra nego ravnodušne stvari, ostaće miran i kad ih bude izgubio; štaviše, biće gotov da ih u svakom trenutku ravnodušno ostavi. Ta modifikacija činila se Šopenhaueru nameštena, zbog toga što čoveku postaje potreba sve na šta se navikne, i zbog toga to ne može da bude ostavljeno bez žaljenja. Svoju kritiku Šopenhauer pojačava duhovitom karikaturom stoika. „Oni su mislili da će privesti u delo osnovne stavove svog učenja ako za kakvom raskošnom rimskom trpezom... jedu, piju i zabavljaju se, ali za

---

¹⁹ *De otio sapientis*, s. 31; *De vita beata*, s. 13.

to ne zahvaljuju Bogu, nego prave kisela lica i sa dosadom govore kako šalju đavolu celo to ždranje.“²⁰

Da je temperamentni pesimist na ovom mestu preterao, zaveden svojom duhovitošću, najbolje pokazuje primer života i smrti Lucijusa Aneusa Seneka.

Senekine ideje o jednakosti svih ljudi, o milosrđu, o ljubavi prema bližnjima, kao i njegova najoštrija osuda zverstava u cirkusima i pozorištima podudarale su se sa hrišćanskom doktrinom. Zbog toga su neki pisci hvalili Senekino učenje, a neki njega samoga proglašavali za hrišćanina. Stvorena je čak i legenda da je Seneka bio tajni hrišćanin i da se u tajnosti dopisivao sa apostolom Pavlom. Ali, iako se ne može poreći sličnost između nekih moralnih shvatanja Senekinih i stavova *Novog zaveta*, razlike su mnogo veće. Senekin Bog je identičan sa prirodom, prvim uzrokom stvari, a tek ponekad sa providenjem. Sem toga Senekina doktrina o samoubistvu direktno je suprotna učenju *Novog zaveta* da je život božji poklon i škola iz koje niko svojevoljno ne može da izađe.

Nažalost, Seneka nije morao da izađe iz životne škole po svojoj volji, nego zbog obesti najgoreg od svih čudovišta na rimskom prestolu...

Seneka je najistaknutiji, najobdareniji i najučeniji predstavnik stoicizma otkad ta doktrina postoji. Senekini spisi, puni originalnih misli, temeljnog znanja iz raznih naučnih oblasti, odličnog poznavanja prirode; njegovo tragičnim iskustvom sticano upoznavanje ljudi, neuporedivo raskošan stil, gde se nadahnute sentencije presipaju i zasenjaju – načinili su od njega mislioca za kojeg filozofija nije bila dokono ispredanje sistema, nego ozbiljna disciplina o životu. Senekina doktrina mnogo je doprinela širenju stoičke mudrosti o svetu i životu, jer je uvek vodila računa o prirodi čovekovojoj, oslanjala se na činjenice i ostajala u okviru mogućeg. Mnogi rimski državnici,

---

²⁰ *Die Welt als Wille und Vortellung*, II Band, S. 180, Verlag von Redam.

siti preživljenih užasa, povlačili su se u samoću i osvežavali dušu Senekininim mislima.

Senekina vrhunska moralna učenja zrače iskrenom proživljenošću i dubokom emocionalnošću. Svojom impozantnom etičkom zgradom, zapečaćenom sopstvenom krvlju, Lucijus Aneus Seneka osigurao je sebi čvrsto postavljeno mesto među eminentnim moralistima svih vremena ne samo kao jednog od najistaknutijih, nego i kao jednog od najtragičnijih mislilaca.

Dr Ksenija Atanasijević